

Sokol stěhovavý - jako bájný fénix

17.4.2025 - | Správa Národního parku Šumava

Příběh sokola stěhovavého patří mezi ty nejsilnější v celosvětové ochraně přírody. Přesto, že ho lidé tisíciletí využívají jako parťáka, hlavně pro lov, ve druhé polovině 20. století ho málem vyhubili.

Sokol stěhovavý patřil mezi tzv. kosmopolitní druhy, tedy vyskytoval se na všech kontinentech. Bohužel, na všech kontinentech se už za 2. světové války a hlavně po jejím konci začalo masivně používat DDT. Tehdy byl tento insekticid považován za zázračný přípravek hubící obtížný hmyz, od komárů až po lidské vši. Jenže tento „zázrak“ působí jako jed, který hubí nejen hmyz, ale vše živé.

„Sokol totiž stojí na vrcholu potravního řetězce. Jeho hlavní potravou jsou ostatní ptáci - především holubi, hrdličky, ale i jiní zpěvní opeřenci. Ti se zase živí rostlinnou potravou, která v padesátých a šedesátých letech obsahovala DDT. Tímto způsobem se jedovatý prostředek dlouhodobě kumuloval do tkání ptáků, kteří jsou kořistí právě třeba sokolů,“ vysvětluje ornitolog Správy NP Šumava Aleš Vondrka.

Jedovatý koktejl způsoboval sokolům zásadní problém s rozmnožováním. Buď byly páry zcela neplodné, nebo se líhla nevyvinutá mláďata. Vejce měla velmi slabé skořápky, které samice rozsedla, pokud se nerozpadly bez vnější příčiny samy. Bylo tak zaděláno na vyhynutí tohoto druhu.

I po té, co se prokázaly negativní účinky DDT, k zákazu jeho používání nedošlo hned. Jako první ho zakázalo používat Maďarsko, a to v roce 1968. Postupně se přidávaly další státy, Československo v roce 1974. Jenže u nás bylo pro sokola už pozdě.

V Česku se nevyskytoval žádný hnízdící pár. V okolních zemích Evropy, ale i jinde ve světě byla situace obdobná. Naštěstí zafungovala celosvětově ochrana sokola - nesměl se lovit, bylo zakázáno vybírat hnízda. Aktivně se přistoupilo k vysazování uměle odchovaných sokolů do volné přírody a obsazená hnízdiště se bedlivě střežila. V Česku například fungovaly dravčí hlídky akce Falco a Aquila

První sokoli byli v Česku pozorováni na konci osmdesátých let v oblasti jezer Královského hvozdu, tedy Černého a Čertova jezera. Je vysoce pravděpodobné, že už tehdy tady sokoli hnízdili, ale kvůli nepřístupnosti těchto lokalit, nebylo možné provádět podrobnější monitoring.

A tak první prokázané novodobé hnízdění sokolů v Čechách bylo přiřazeno k letopočtu 1991 na Černém a Čertově jezeře.

„Je možné, že z této oblasti sokol nikdy nevymizel, ovšem na potvrzení této domněnky chybí data. I když byli sokoli uměle odchováni a vypouštěni do přírody, nakonec se prokázalo, že tito ptáci se do reprodukce moc nezapojili. V každém případě, na Šumavě se sokoli nikdy nevypouštěli a jednalo se jednoznačně o přirozené zahrnutí,“ říká Aleš Vondrka.

K prvnímu prokázanému hnízdícímu páru se zakrátko přidal další, a to na Plešném jezeře. V roce 2008 již bylo hnízdišť pět. V roce 2010 hnízdilo na Šumavě šest párů. Mezi lety 2012 a 2015 jich bylo 7 a od roku 2016 máme na Šumavě 8 hnízdících párů sokolů, které v roce 2018 vyvedly dokonce 18 mláďat. Dalších sedm párů hnízdí na bavorské straně Šumavy.

„Zdá se, že populace sokola stěhovavého je nejen na Šumavě zachráněná. Její ochrana ale musí pokračovat dále. Nesmí se povolit jeho lov a hlavně, v době hnízdění je třeba mu dopřát klid,“ upozorňuje Aleš Vondrka a přidává příklad ze Stožecké skály, u Stožecké kaple:

„Máme zde párek sokolů, který tu zahnízdí každý rok. Každý rok sem umístíme omezení vstupu maximálně na čtyři měsíce. Důvodem je to, že sokola, který sedí na vejcích, stačí vyrušit jen párkrát a lokalitu opouští. Tím se ani nevylíhnou mláďata a celá jedna generace je pryč.“

Problém došel tak daleko, že hnízdiště na Stožecké skále sokoli opustili úplně. Naštěstí se v roce 2020 vrátili, ale v době, kdy se mláďata už vylíhla, je někdo vyrušil a dospělý sokol nechtěně shodil všechna čtyři mláďata ze skály dolů. Jedno mládě nepřežilo. Zbývající tři byla vrácena zpět na skálu.

„Mezi lety 2022 až 2024 se zdejšímu páru podařilo každý rok vyvést vždy dvě mláďata. Je to jednoznačně i díky tomu, že lidé dodržují časově ohraničené omezení a také díky našim strážcům, kteří dodržování tohoto omezení kontrolují,“ poznamenává Aleš Vondrka.

Sokol stěhovavý, který je nejrychlejším tvorem na planetě Zemi, když při střemhlavém letu vysoce překonává rychlost 300 km/h, je tak na Šumavě opět doma. Dalo by se říci, že skoro vstal z popela, jako bájný Fénix. Jestli se ale navýší počet hnízdišť, zůstává otázkou. Šumava totiž nenabízí dostatek hnízdních příležitostí, snad jen některé obnažené skalní ochozy ve vojenském prostoru Boletice, nebo některá jednotlivá místa v CHKO nebo NP Šumava.

Ve Vimperku 17.4. 2025

Příběh sokola stěhovavého patří mezi ty nejsilnější v celosvětové ochraně přírody. Přesto, že ho lidé tisíciletí využívají jako parťáka, hlavně pro lov, ve druhé polovině 20. století ho málem vyhubili.

Sokol stěhovavý patřil mezi tzv. kosmopolitní druhy, tedy vyskytoval se na všech kontinentech. Bohužel, na všech kontinentech se už za 2. světové války a hlavně po jejím konci začalo masivně používat DDT. Tehdy byl tento insekticid považován za zázračný přípravek hubící obtížný hmyz, od komárů až po lidské vši. Jenže tento „zázrak“ působí jako jed, který hubí nejen hmyz, ale vše živé.

„Sokol totiž stojí na vrcholu potravního řetězce. Jeho hlavní potravou jsou ostatní ptáci - především holubi, hrdličky, ale i jiní zpěvní opeřenci. Ti se zase živí rostlinnou potravou, která v padesátých a šedesátých letech obsahovala DDT. Tímto způsobem se jedovatý prostředek dlouhodobě kumuloval do tkání ptáků, kteří jsou kořistí právě třeba sokolů,“ vysvětluje ornitolog Správy NP Šumava Aleš Vondrka.

Jedovatý koktejl způsoboval sokolům zásadní problém s rozmnožováním. Buď byly páry zcela neplodné, nebo se líhla nevyvinutá mláďata. Vejce měla velmi slabé skořápky, které samice rozsedla, pokud se nerozpadly bez vnější příčiny samy. Bylo tak zaděláno na vyhynutí tohoto druhu.

I po té, co se prokázaly negativní účinky DDT, k zákazu jeho používání nedošlo hned. Jako první ho zakázalo používat Maďarsko, a to v roce 1968. Postupně se přidávaly další státy, Československo v roce 1974. Jenže u nás bylo pro sokola už pozdě.

V Česku se nevyskytoval žádný hnízdní pár. V okolních zemích Evropy, ale i jinde ve světě byla situace obdobná. Naštěstí zafungovala celosvětově ochrana sokola - nesměl se lovit, bylo zakázáno vybírat hnízda. Aktivně se přistoupilo k vysazování uměle odchovaných sokolů do volné přírody a obsazená hnízdiště se bedlivě střežila. V Česku například fungovaly dravčí hlídky akce Falco a Aquila

První sokoli byli v Česku pozorováni na konci osmdesátých let v oblasti jezer Královského hvozdu, tedy Černého a Čertova jezera. Je vysoce pravděpodobné, že už tehdy tady sokoli hnízdili, ale kvůli nepřístupnosti těchto lokalit, nebylo možné provádět podrobnější monitoring.

A tak první prokázané novodobé hnízdění sokolů v Čechách bylo přiřazeno k letopočtu 1991 na

Černém a Čertově jezeře.

„Je možné, že z této oblasti sokol nikdy nevymizel, ovšem na potvrzení této domněnky chybí data. I když byli sokoli uměle odchováni a vypouštění do přírody, nakonec se prokázalo, že tito ptáci se do reprodukce moc nezapojili. V každém případě, na Šumavě se sokoli nikdy nevypouštěli a jednalo se jednoznačně o přirozené zahnízdění,“ říká Aleš Vondrka.

K prvnímu prokázanému hnízdnímu páru se zakrátko přidal další, a to na Plešném jezeře. V roce 2008 již bylo hnízdišť pět. V roce 2010 hnízdilo na Šumavě šest párů. Mezi lety 2012 a 2015 jich bylo 7 a od roku 2016 máme na Šumavě 8 hnízdicích párů sokolů, které v roce 2018 vyvedly dokonce 18 mláďat. Dalších sedm párů hnízdí na bavorské straně Šumavy.

„Zdá se, že populace sokola stěhovavého je nejen na Šumavě zachráněná. Její ochrana ale musí pokračovat dále. Nesmí se povolit jeho lov a hlavně, v době hnízdění je třeba mu dopřát klid,“ upozorňuje Aleš Vondrka a přidává příklad ze Stožecké skály, u Stožecké kaple:

„Máme zde párek sokolů, který tu zahnízdí každý rok. Každý rok sem umístíme omezení vstupu maximálně na čtyři měsíce. Důvodem je to, že sokola, který sedí na vejcích, stačí vyrušit jen párkrát a lokalitu opouští. Tím se ani nevylíhnou mláďata a celá jedna generace je pryč.“

Problém došel tak daleko, že hnízdiště na Stožecké skále sokoli opustili úplně. Naštěstí se v roce 2020 vrátili, ale v době, kdy se mláďata už vylíhla, je někdo vyrušil a dospělý sokol nechtěně shodil všechna čtyři mláďata ze skály dolů. Jedno mládě nepřežilo. Zbývající tři byla vrácena zpět na skálu.

„Mezi lety 2022 až 2024 se zdejšímu páru podařilo každý rok vyvést vždy dvě mláďata. Je to jednoznačně i díky tomu, že lidé dodržují časově ohraničené omezení a také díky našim strážcům, kteří dodržování tohoto omezení kontrolují,“ poznamenává Aleš Vondrka.

Sokol stěhovavý, který je nejrychlejším tvorem na planetě Zemi, když při střemhlavém letu vysoce překonává rychlost 300 km/h, je tak na Šumavě opět doma. Dalo by se říci, že skoro vstal z popela, jako bájný Fénix. Jestli se ale navýší počet hnízdišť, zůstává otázkou. Šumava totiž nenabízí dostatek hnízdních příležitostí, snad jen některé obnažené skalní ochozy ve vojenském prostoru Boletice, nebo některá jednotlivá místa v CHKO nebo NP Šumava.

<https://www.npsumava.cz/sokol-stehovavy-jako-bajny-fenix>